

ग्रामीण व नागरी पाणी पुरवठा योजनांची
देखमाल, दुरुस्ती आणि व्यवस्थापन—
समिती गठीत करणे.

महाराष्ट्र शासन
पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक ग्रापापु-१०९९/प्र.क्र. ३४८/पापु-०७
दिनांक :- १२ जानेवारी, २०००.

प्रस्तावना

दिनांक ०१.१२.१९९९ रोजी राज्य मंत्रिमंडळाने पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाच्या कामकाजाचा आढावा घेतला. त्या आढाव्यात ग्रामीण व नागरी पाणी पुरवठा तसेच ग्रामीण व नागरी स्वच्छताविषयक घोरणे आणि राबविण्यात येत असलेल्या कार्यक्रमांवर चर्चा झाली. ग्रामीण व नागरी भागात लोकांना पाणी पुरवठ्याची सेवा योग्य प्रकारे उपलब्ध करून देण्याच्या संदर्भात कार्यान्वित करण्यात आलेल्या योजना व निर्माण करण्यात आलेली मालमत्ता यांची देखमाल व दुरुस्ती कशा प्रकारे होत आहे, याकरीता काय व्यवस्था अस्तित्वात आहे आणि अशी व्यवस्था आणखी परिणामकारक कशा प्रकारे करता येईल इत्यादी मुद्द्यांवर विशेष चर्चा झाली.

२. राज्यातील ग्रामीण व नागरी भागात आतापर्यंत राबविण्यात आलेल्या पाणी पुरवठा योजना आणि त्या अनुषंगाने निर्माण करण्यात आलेल्या मालमत्तेची देखमाल व दुरुस्तीची सध्या अस्तित्वात असलेली व्यवस्था अनेक अर्थाने अपुरी आहे. परिणामतः पूर्ण करण्यात आलेल्या योजना स्थानिक संस्था ताब्यात घेत नाहीत आणि त्या चालविण्यास असमर्थता व्यक्त करतात. नाईलाजाने अशा योजना कार्यान्वित करणाऱ्या यंत्रणांमार्फतच वर्षानुवर्षे चालवाव्या लागतात. सध्या ग्रामीण व नागरी भागातील सुमारे ३०० पाणी पुरवठा योजना संबंधित ग्रामपंचायती, जिल्हा परिषदा, नगरपालिका व महानगरपालिकांनी चालविण्यासाठी ताब्यात घेतलेल्या नाहीत म्हणून महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडेच चालविण्यासाठी आहेत. या कारणामुळे महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाकडे नवीन योजना कार्यान्वित करण्यासाठी जो निधी देण्यात येतो त्यापैकीच काही निधी अशा योजना चालविण्यासाठी महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणास खर्च करावा लागतो. आतापर्यंत महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणाने अशा प्रकारे ज्या योजना चालविल्या आहेत त्याबद्दलची तसेच नागरी संस्थांच्यावतीने महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत उभारलेल्या कर्जाची परतफेड संबंधित संस्थांनी न केल्यामुळे मोठी थकबाकी स्थानिक संस्थांकडे आहे. (अंदाजे रु.६५० कोटी)

३. देखभाल व दुरुस्ती करिता संबंधित जिल्हा परिषदा, ग्राम पंचायती, नगरपालिका व महानगरपालिकांनी यापूर्वी कार्यान्वित करण्याच्या योजनांकडून ज्या योजना घेतल्या आहेत त्यांचीही देखभाल व दुरुस्ती योग्य प्रकारे होत नाही असा सर्वसाधारणपणे अनुभव आहे. अशा योजना योग्य प्रकारे चालविण्यासाठी आवश्यक त्या दराने वसूली पुरेशा प्रमाणात होत नाही. स्थानिक संस्थांकडे अशा प्रकारे योजनांच्या देखभाल व दुरुस्तीकरिता आवश्यक त्या प्रमाणात निधी जमा होत नाही, स्थानिक संस्थांकडे आवश्यक ते प्रशिक्षित व कुशल कर्मचारी पण उपलब्ध नाहीत म्हणून देखभाल व दुरुस्ती योग्य प्रकारे केली जात नाही.

४. पाणी पुरवठा सेवेच्या दृष्टीने एकंदरीत विचार करता आतापर्यंत पूर्ण करण्यात आलेल्या पाणी पुरवठा योजना व निर्माण करण्यात आलेल्या मालमत्तेची देखभाल व दुरुस्तीची पुरेशी आणि परिणामकारक अशी व्यवस्था अजूनही अस्तित्वात येऊ शकली नाही. मात्र पाणी पुरवठ्याची सेवा अत्यावश्यक असल्याने ती दीर्घकाळ टिकेल यादृष्टीने योजनेची व मालमत्तेची दैनंदिन देखभाल व दुरुस्ती होत रहाणे आवश्यक आहे आणि त्याकरिता परिणामकारक व्यवस्था निर्माण करणे जरूरी आहे.

५. या विषयावर यापूर्वी ग्राम विकास विभागामार्फत २ समित्या नेमण्यात आल्या होत्या. त्यापैकी एक समिती दिनांक २६.९.१९८९ च्या आदेशान्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम - नळ योजनांची देखभाल, दुरुस्ती व व्यवस्थापन याबाबत विचार करण्यासाठी त्यावेळचे आयुक्त, औरंगाबाद विभाग, श्री बि.ना.मखीजा यांच्या अध्यक्षतेखाली नेमण्यात आली होती. या समितीने जुलै, १९९० मध्ये आपला अहवाल शासनास सादर केला होता. दुसरी समिती ग्रामीण व नागरी मागात पाणी पुरवठ्याबाबत आराखडा तयार करण्यासाठी नियुक्त करण्यात आलेली मंत्रिमंडळ उप समिती होती. ही मंत्रिमंडळ उप समिती दिनांक २५ जून, १९९२ च्या शासन निर्णयान्वये स्थापित करण्यात आली होती. या मंत्रिमंडळ उप समितीने जानेवारी, १९९४ मध्ये आपला अहवाल शासनास सादर केला होता.

६. वरील दोन समित्यांनी केलेल्या शिफारशींपैकी बहुतांशी शिफारशी राज्य शासनाने मान्य केल्या व त्याप्रमाणे कार्यवाही करण्यात आली आहे. तरीपण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल व दुरुस्तीची समाधानकारक अशी व्यवस्था अजूनही निर्माण होऊ शकली नाही.

शासन निर्णय :-

वरील परिस्थिती लक्षात घेता शासनाने या विषयाचा पुन्हा एकदा सखोल अभ्यास करून कार्यदिशा सुचविण्याकरिता पुढीलप्रमाणे समिती गठीत करण्याचा निर्णय घेतला आहे.

या समितीची रचना, कार्यक्षमता इत्यादी खालीलप्रमाणे राहिल.

समितीची रचना :-

१. श्री.व.म.सुकथनकर	माजी मुख्य सचिव	अध्यक्ष
२. श्री. वेंकटचारी	सदस्य, महाराष्ट्र इलेक्ट्रिसिटी रेग्युलेटरी कमिशन, मुंबई.	सदस्य
३. श्री.बी.व्ही.रोटकर	माजी सदस्य सचिव, महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळ (आत्ताचे महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण), मुंबई.	सदस्य
४. श्री.नासेर मुंजी	डेप्युटी मॅनेजिंग डायरेक्टर, इन्फ्रास्ट्रक्चर डेव्हलपमेंट फायनान्स कं. लि., मुंबई.	सदस्य
५. श्री.व्ही.पी.राजा	सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग	सदस्य सचिव

समितीची कार्यक्षमता :-

(१) राज्यातील ग्रामीण व नागरी भागात अस्तित्वात असलेल्या पाणी पुरवठा योजना व मालमत्तेच्या देखभाल व दुरुस्तीची जी प्रचलित व्यवस्था आहे, तिचा सखोल अभ्यास करणे. यात स्वतंत्र व प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा व नागरी पाणी पुरवठा योजना यांचा समावेश राहिल.

(२) राज्य शासनाचे १९९६ पासून पाणी पुरवठा सेवे संदर्भात असलेले बृहत् आराखडे राबविण्याचे धोरण तसेच बृहत् आराखडे आणि टँकरमुक्ती कार्यक्रम राबविण्याच्या संदर्भात ज्या पाणी पुरवठा योजना कार्यान्वित झाल्या आहेत, होत आहेत आणि प्रस्तावित आहेत त्यातून तयार होणारी पाणी पुरवठा व्यवस्था आणि त्या अनुषंगाने निर्माण होणारी मालमत्ता यांचा विचार करून भविष्यकाळात त्यांच्या देखभाल व दुरुस्तीची गरज, व निर्माण होणारे स्वरूप यांची मांडणी करणे.

(३) वरील (१) व (२) विचारात घेऊन ग्रामीण आणि नागरी भागातील पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल व दुरुस्तीची दीर्घकाल टिकू शकेल अशी यथायोग्य व्यवस्था सुचविणे. यात संस्थात्मक, आर्थिक आणि व्यवस्थापकीय कौशल्य यासंबंधी सर्व बाबींचा समावेश असावा.

संस्थात्मक बाबींमध्ये स्थानिक संस्थांचे बळकटीकरण, आर्थिक बाबींच्या संदर्भात पाणीपट्टीचे दर निश्चित करण्याची पध्दत, पाणीपट्टी वसुलीची व्यवस्था, इत्यादी देखभाल व दुरुस्ती आणि व्यवस्थापन कौशल्याच्या दृष्टीने आवश्यक ते तंत्रज्ञान, मनुष्यबळ, कार्यपध्दती इत्यादींचा समितीने विचार करावा.

(४) पाणी पुरवठा योजनांचे व्यवस्थापन देखभाल व दुरुस्ती खाजगी करणाऱ्या माध्यमातून करण्याकरिता सानितीन आवश्यक त्या सर्व पैलूवर विचार करून ही प्रक्रिया कश्याप्रकारे अंमलात आणता येईल याची आखणी व कार्यपद्धत सुचवावी.

(५) सध्या महाराष्ट्र राज्यात स्थानिक संस्था व्यतिरिक्त पाणी पुरवठा योजना कार्यान्वित करणे आणि त्या चालविणे याकरिता आवश्यक असलेले मनुष्यबळ, तंत्रज्ञान कौशल्ये असलेली महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण ही एकमेव संस्था आहे. पाणी पुरवठ्याच्या या कामामध्ये वाजवी स्पर्धेचे वातावरण निर्माण करता यावे, जेणेकरून खाजगी क्षेत्रातील इतर संस्थांनाही स्पर्धेमध्ये भाग घेता यावे याकरिता समितीने एक कृती योजना सुचवावी.

(६) पाणी पुरवठा योजनांचे व्यवस्थापन देखभाल व दुरुस्ती स्वयंनिर्भर करता यावी याकरिता आवश्यक पाणीपट्टी वसूल करणे, पाणीपट्टी निर्धारित करणे इ. बाबींमध्ये स्थानिक संस्थांनी पुढाकार न घेण्याची व शिस्त न पाळण्याची जी प्रवृत्ती दिसून येते त्यावरही उपाय योजना करणे आवश्यक आहे. शिवाय या कार्याच्या खाजगीकरणाची प्रक्रिया वाढीला लागावी याकरिता पाणी पुरवठा व स्वच्छता सेवेचे योग्य मूल्य निर्धारण करणे, पाणीपट्टीचे यथायोग्य दर लागू करणे, स्थानिक संस्था आणि खाजगी क्षेत्रातील व्यवसायीके यांच्यामधील संभाव्य वादांचा निपटारा करणे इ. आवश्यक राहिल, यासंबंधी सर्व मुद्दे आणि पैलू यांचा सखोल अभ्यास करून समितीने स्वतंत्र नियामक प्राधिकरणाची स्थापना करण्याबद्दल आपल्या शिफारशी शासनास सादर कराव्यात.

(७) भूजलाच्या उपसावर प्रभावी नियंत्रण आणता यावे याकरिता महाराष्ट्र भूजल कायदा १९९३, व नियम १९९५ यांच्या प्रभावी अंमलबजावणी करिता आवश्यक उपाययोजना, भूजल व्यवस्थापनाची पद्धत, त्या कायदा व नियमातील आवश्यक त्या दुरुस्त्या भ्रष्ट्यादी सुधविणे.

(८) • आपल्या कार्याच्या दृष्टीने राज्य शासकीय विभाग व स्थानिक संस्थांच्या कार्यालयाकडून आवश्यक ती माहिती व सहाय्य घेण्याची तसेच आपल्या शिफारशीकरिता समितीला आवश्यक वाटतील अशा इतर बाबींचाही विचार करण्याची समितीला मुभा राहिल.

कालावधी :-

या समितीने आपला अहवाल व शिफारशी समिती स्थापन झाल्यानंतर समितीच्या प्रथम बैठकीच्या दिनांकापासून ६ महिन्यात शासनास सादर कराव्यात.

मानधन इ. :-

या समितीचे अध्यक्ष व सदस्य (शासकीय सेवेत असलेले अधिकारी वगळून) यांचे सार्वजनिक जीवनात असलेले प्रतिष्ठेचे स्थान, अनुभव व विशेष कौशल्य लक्षात घेता त्यांना या कामाचा मोबदला म्हणून एक रकमी मानधन देण्यात येईल. समितीच्या अध्यक्षांना हे मानधन रु.१,००,०००/- (रुपये एक लक्ष फक्त) व प्रत्येक अशासकीय

सदस्यास रु. 190,000/- (रुपये सत्तर हजार फक्त) याप्रमाणे देण्यात येईल. यापैकी १/३ भाग समितीने आपल्या कामाची रुपरेषा तयार करून सादर केल्यावर अदा केला जाईल व उरलेला २/३ भाग अहवाल व शिफारशी सादर केल्यावर अदा करण्यात येईल. त्यांच्या सेवेचा मोबदला अदा करण्याची ही पध्दत अवलंबल्याने त्यांना प्रवासभत्ता, दैनिक भत्ता इत्यादी देय असणार नाही.

याबाबतचा खर्च ' ३४५१ सेक्रेटरिएट आर्थिक सेवा, ०९० सेक्रेटरिएट-पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, ०५ कार्यालयीन खर्च(३४५१०४६७) या लेखाशीर्षाखालील तरतूदीमधून भागविण्यात यावा.

हा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनीपचारिक संदर्भ क्रमांक १०६२/व्यय-३, दिनांक २१.१२.१९९९ च्या सहमतीनुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

०६. पी. राजा

(व्ही.पी.राजा) १२/१/२०००

सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

मा.राज्यपालांचे सचिव

मा.मुख्यमंत्र्यांचे सचिव

मा.उपमुख्यमंत्र्यांचे प्रधान सचिव

भा.मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव

मा. मुख्य सचिव मुंबई.

श्री.द.म.सुकथनकर माजी मुख्य सचिव मुंबई.

श्री. वेंकटधारी, सदस्य, महाराष्ट्र इलेक्ट्रिसिटी रेग्युलेटरी कमिशन, मुंबई.

श्री.बी.व्ही.रोटकर, माजी सदस्य सचिव, महाराष्ट्र पाणी पुरवठा व जलनिःसारण मंडळ मुंबई.

श्री.नासेर मुजी, डेप्युटी मॅनेजिंग डायरेक्टर, इन्फ्रास्ट्रक्चर डेव्हलपमेंट फायनान्स कं.लि., मुंबई.

महालेखापाल, महाराष्ट्र-१, लेखापरिक्षा, मुंबई.

महालेखापाल, महाराष्ट्र-१, लेखा व अनुज्ञेयता, मुंबई.

महालेखापाल, महाराष्ट्र-२, लेखापरिक्षा, नागपूर.

महालेखापाल, महाराष्ट्र-२, लेखा व अनुज्ञेयता, नागपूर.

सर्व मंत्रालयीन विभागात १-१-१० मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/ सचिव.

सर्व विभागीय आयुक्त

सर्व जिल्ह्यांचे जिल्हाधिकारी

सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.

सदस्य सचिव (प्रशासन) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई.

सदस्य सचिव (तांत्रिक) महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई.

सर्व प्रादेशिक मुख्य अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.

सर्व जिल्हा पाणी पुरवठा अधिकारी तथा अधिसक अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.

सर्व कार्यकारी अभियंता, पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद.

सर्व कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.

संचालक, मूजल सर्वेक्षण विकास यंत्रणा, पुणे-३८.

सर्व विभागीय उपसंचालक, मूजल सर्वेक्षण विकास यंत्रणा